

Adolf Muschg'un Eserlerinde Anne-Oğul İlişkisi

Ahmet Uğur NALCIOĞLU (*)

Öz: *Adolf Muschg'un eserlerinde Anne-Oğul ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada ilişkinin biçimi, aksayan yönleri, ortaya çıkan çatışma, çatışmanın nedenleri ve sonuçları irdelenmiştir. Kuşak çatışmasının neden olduğu sorunlar, annelerin ve oğulların ruh halleri, babanın bu ilişkideki rolü, suçlamalar örneklerle ortaya konulmuştur.*

Anahtar Kelimeler: *Anne-Oğul İlişkisi, Aile, Evlilik, Oedipus Kompleksi*

In the Works of Adolf Muschg Mother-Son Relationship

Abstract: *In this study mother-son relationship in Adolf Muschg's works was dealt with various types of the relationship, problems, emerging conflicts through cause and effect relationship. Besides, the problems caused by the conflict of generations, moods of mother and son, father's role in this relationship and accusations were revealed.*

Keywords: *Mother-Son Relationship, Family, Marriage, Oedipus complex*

*) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü.
(e-posta: aunalci@atauni.edu.tr)

Giriş

Kadının toplumdaki yeri, insanlık tarihinin her döneminde tartışılan bir konu olma özelliğini korumuştur. Geçmiş ile şimdi karşılaştırıldığında gözle görülen bir gelişme var mıdır, varsa bu gelişme en azından eşitlik ilkesine yaklaşabilecek şekilde kadının lehine midir? Kadınların söz sahibi olabileceği bir toplum tamamıyla hayal ürünü müdür? Kültürel Antropolog olan W.A.Haviland, “Bazı toplumlarda kadın ve erkeğin eşit olduğu bilirse de, kadının erkeğe hükmettiği veya baskın geldiği bir toplum antropologlar tarafından bulunabilmiş değildir” (Haviland, 2002:413) derken yukarıdaki sorulara cevap vermiştir demek anlamsız olmaz. Pervin Erbil ise “Eski çağlarda kadınların daha saygıdeğer bir duruma sahip olduklarını” (Erbil, 2008:37) dile getirerek tartışmaya neredeyse nokta koymuştur.

Bu konunun en çok ele alındığı zemin ise hiç şüphesiz ki edebiyattır, daha doğrusu romandır. Kadının, bulunduğu toplumdaki olayların akışını yönlendirmedeki rolü, kadın figürlerin bireyselliği ile toplumsalın iç içe işlenmesi romanlarda sıklıkla görülen bir durum haline gelmiştir. Son yılların feminizm yanlısı edebiyat eleştirileri, ataerkil toplumların egemen eğilimlerinin kadın figürlerin davranışlarında ve çatışmalarında kendisini gösterdiğini belgeler niteliktedir (Horst, 1995:164). Bunun yanı sıra, geleneksel kadın figürü denildiğinde okuyucunun gözünde otoriteyi değil, aydınlığı, sevgiyi, üretkenliği, koruyuculuğu temsil eden, gerek toplum içerisinde gerekse erkeklerle ilişkilerinde hükmedici ve baskın karakter olmayışıyla bilinen kadın figürlerin olay örgüsüne etkisiyle yazar, okuyucu kitesine vermeyi amaçladığı mesajları açıkça ortaya koymuş olur. Bu doğrultuda kadın figürlerin ailenin sürdürülebilirliğindeki önemi, onların içsel dünyaları ve sonuç olarak ailenin diğer bireyleriyle olan ilişkilerinin oldukça yaygın bir şekilde konu edildiğine rastlamaktayız.

Kadının aile içi bireylerle olan ilişkileri söz konusu olduğunda doğal olarak ön planda olan eşiyile olan ilişkileridir. Fakat bize göre çok daha önemli olanı ise çocuklarıyla olan ilişkileridir. Bu ilişkilerin sağlıklı olması hiç kuşkusuz ki çok arzu edilir. Fakat zaten bir yandan kadın olmanın gereği olarak bir yığın sorunla boğuşmak zorunda kalan ve bu yorucu görevin yanında bir de “anne” gibi sorumluluğu en üst derecede üstlenen birinden çocuklarıyla olan diyalogunun istenilen düzeyde olmasını beklemek ona haksızlık yapmak anlamına gelir. İlişkilerinin uyumsuzluktan doğan bir çatışmaya gitmesi de bazen kaçınılmaz olur. Bu çatışmalar kuşak çatışması olarak da karşımıza çıkabilir. Kadının aile ya da toplum içerisindeki konumu çözümlenmemiş bir sorun olarak ön planda görülebilir.

Feminist olmayan geleneksel edebiyat, kadın figürü sıkça ya farklı duyguların (aşk, hayranlık, kendinden geçme, bir tür tapma) dile getirilmesinde ya da belirli toplumsal ve edebi amaçların (anne, sevgili, işçi, melek, kendini kurban eden kahraman, saray soylusu) yerine getirilmesinde bir obje olarak işlemektedir. Daha sonra feminist ya da değil romancılar, kadının kimlik arayışını, yavaş yavaş büyüyen bilinçlenmesini ve bu bilinçle

erkeklerin baskın konumda olduğu bir çevrede adeta kendi varlığını yeniden iddia eder hale gelmesini irdelediler ve bu konuyu romanlarına taşıdılar (Horst, 1995:166).

Her insanın yetiştiği ve bağlar kurduğu en temel toplumsal birim olarak kabul edilen aile kavramı denildiğinde akla gelenler anne, baba ve çocuklardır. Böyle bir yapıda ailenin tüm bireylerinin ayrı ayrı rolleri ve sorumlulukları söz konusudur. Kadınların aile içerisindeki rol ve sorumluluklarına baktığımız zaman, ön plana çıkan iki başlıktan bahsetmek yerinde olabilir. Bunlardan biri eş olma rolü diğeri ise anne olma rolüdür. Bu rollerin ve sorumlulukların aile içerisinde netlik kazanması ve aynı zamanda esnekliğe sahip olması, aile içi ilişkileri sağlıklı ve işlevsel hale getirecektir. Kadının üstlendiği anne rolünü tam anlamıyla oynayabilmesi için iletişimin üst seviyede olması gerekir. İletişim, tüm canlılar ve insanlar arasında yüzyıllardan beri süre gelen temel bir olgudur. Aynı zamanda hem bireysel, hem kurumsal düzeyde toplumsal yaşamın temel ve vazgeçilmez bir özelliğidir. Çocukların iyi bir gelişme gösterebilmeleri anne-baba ile çocuklar arasında etkili bir iletişimin kurulmasına bağlıdır. Anne, aile içinde baba ve çocuklar arasında çoğunlukla bir köprü oluşturur. Bu durumda aile içinde annenin kuracağı doğru bir iletişim ağı tüm aile fertlerini olumlu yönde etkilemektedir. Ters bir durum ise aile içinde çatışma ve huzursuzluklara sebebiyet verecektir.

Alman Edebiyatının yaşayan yazarlarından biri olan İsviçreli Adolf Muschg da romanlarının büyük bir bölümünde aile içerisindeki bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini ön plana çıkarmayı tercih etmiştir. Karı-Koca, Baba-Oğul, Anne-Kız ve Anne-Oğul şeklinde karşımıza çıkan bu ilişkilerden Anne-Oğul ilişkisini bu çalışmamızda irdelemeye çalışacağız. Anne-Oğul ilişkisi üzerine konuşmak gerektiğinde “Oedipus Kompleksi” konusuna değinmeden geçmek olmayacaktır. Oedipus Kompleksi, “Sigmund Freud’un kurucusu olduğu psikanalitik teoriye göre karşı cinsteki ebeveyni sahiplenme ve kendi cinsinden ebeveyni saf dışı etme konusunda çocuğun beslediği duygu, düşünce, dürtü ve fantezilerin toplamı” şeklinde tarif edilebilir. Diğer bir deyişle; erkek çocuğun annesine karşı duyduğu bilinçsiz yakınlık nedeniyle babasını kıskanması ve bununla ilgili ruhsal bozukluklar kompleksine verilen isimdir. Oedipus adıyla anılmasının nedeni ise mitolojiye dayanır. Oedipus, Yunan Mitolojisinin en trajik kahramanıdır. Thebai Kralı Laios’un Tanrı Apollon tarafından lanetlenmesi ile başlayan öyküde, sırf babasını öldürüp annesi ile evlenmesin diye bir çobana öldürülmesi için verilen çaresiz bir çocuğun hayat öyküsünü görürüz. Bu çaresiz çocuk Laios’un oğlu Oedipus’tur. Çobanın çocuğu öldürmeyip saklaması tarihin en büyük efsanelerinden birisinin doğmasına sebep olur. Oedipus, Sfenks adındaki canavarı yok ettiğinde halk için artık gerçek bir kral olmuştur. Babası Laios’un ölümünün ardından annesi ile farkında olmadan evlilik yapar, bu evlilikten dört çocukları olur. Fakat onun krallığı halk için adeta lanetin başlangıcı olmuştur. Tüm toplumu veba denilen salgın esir almış, halk Oedipus lanetinin kendilerine bulaştığına inanmaya başlamıştır. Annesi ile evlendiği ortaya çıkınca annesi intihar eder, Oedipus ise annesinin iğnesi ile gözlerini kör eder (Erhat, 1989:246). Sigmund Freud, Oedipus Kompleksi konusunda şu yorumu yapar: “Erkek çocuğun ilk cinsel eğiliminin anneye

olduğu, ilk nefretin ve şiddet içeren isteklerin babaya karşı olduğu hepimizce bilinen bir şeydir. Babası Laios'u öldüren ve annesi Jokasta ile evlenen Kral Oedipus aslında bizim çocukluğumuzdaki isteklerimizi yerine getirmemiş midir? Fakat güzel olan, annelerimize olan cinsel eğilimlerimizden kurtulmayı ve babalarımıza olan kıskançlığımızı unutmayı başarmaktır” (Stephan, 1997:210). Psikanalitik kuramın kurucusu Sigmund Freud'un “Rüya Yorumları” (Traumdeutung) adlı eserini okuduktan sonra psikanalize ilgi duyan, daha sonra onun en tanınmış öğrencilerinden olan Theodor Reik, Oedipus olayının bir kompleks olarak öne çıkmasındaki ilk etkenin anneye olan ensest ilişki olduğunu kabul eder ama babanın bu olayda rahatsız edici rolü olduğunun da yadsınmaması gerektiğinin altını çizer (Reik, 1920:127). Ona göre çocukluk yıllarında hissedilenlerle ya da yaşananlarla, insanlık tarihinde farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde benzer biçimlerde önemli bir olayın kaynağı olarak karşılaşma durumumuz vardır (Reik, 1920:128).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi çalışmamıza konu olan eserlerin yazarı aynı zamanda Germanistik Profesörü olan Muschg bir konuşmasında, Almanca bilgilerini satmak için yurtdışına çıktığını ve 1962 ile 1970 yılları arasında Japonya, Amerika ve Belçika'da okutmanlık yaptığını ve bu yurtdışı deneyimlerinin sonucu romanlarını yazmaya başladığını dile getirmiştir (Voris, 1984:20). Başta “Im Sommer des Hasen” (Tavşanın Yazında) adlı ilk romanı olmak üzere daha sonraki romanlarının tamamına yakınında aile bireylerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyan Muschg'un (Fringeli, 1980:39). Anne-Oğul ilişkisini aslında belirli bir uyum ya da düzen içerisinde verdiği söylenemez. İlk eserlerinde Ben-Anlatıcılar ‘anne’yi erken yaşta öldürürler ve gergin ilişkiden çok da fazla söz etmezler. Fakat daha sonraki eserlerde anne ile olan ilişkilerdeki çatışmaları dillendirirler. Annenin erken ölümü, Ben-Anlatıcıların anne figüründen kurtulabilme arzusundan başka bir şey değildir. Bu arzu aslında anne ile olan kötü hatıraların sökülüp atılması olarak algılanabilir.

“Albissers Grund” (Albisser'in Nedeni) adlı romanda çocukluktaki sorun karakterize edilir ve kendi oğullarına içinde gülümsemelerin olduğu bir çocukluk hatırası bırakmadıkları için hem anne hem de baba eleştirilir. Albisser'in hapiste kalması ve toplumun gözünde kriminal bir suçlu olarak görülmesinden sorumlu tutulurlar. “Brämis Aussichten” (Brämi'nin Umutları) ve “Hindukusch” adlı eserlerde anne figürü yoğun bir şekilde ön plana çıkarılır. “Baiyun oder Freundschaft” (Baiyun ya da Dostluk) adlı romanda ise Albissers Grund romanında ortaya konulan çatışmalar yeniden dile getirilir. “Leib und Leben” (Beden ve Yaşam) adlı eserde Ben-Anlatıcı, annenin yaşamının sonlarına doğru olan kısmını aktarır. Anne seksen üç yaşındadır ve onu ikna ederek huzurevine gitme kararı almasını sağlar.

“Das Licht und der Schlüssel” (Işık ve Anahtar) adlı romanda anne figürü gizlenmiş görünür. Okuyucu, Ben-Anlatıcı tarafından ‘Sevgili’ olarak gösterilen Mona'da ‘anne’ imajını gözlemleyebilir. Mona figürü, önceki ve sonraki olmak üzere hayatının iki döneminde eşzamanlı olarak verilmektedir. Ben-Anlatıcının esasen Mona'nın hayatının son

dönemini aktardığı çok açıktır fakat bunun yanı sıra onun kırk yaşında olduğu zamanı da yansıtır. Her iki zaman diliminde geçen olaylar birbirleriyle paralel olarak anlatılır, kimi zaman birbirlerini tamamlarlar. Olayların, Mona'nın yaşının anlatılan zamandan yola çıkılarak belirlenemeyecek kadar ustaca iç içe geçirilmiş, adeta sanatçı inceliğiyle örülmüş olduğunu dile getirmek yerinde olacaktır. Diğer bir deyişle; olay örgüsü oldukça özgündür. Bu romanda önemli olan; Mona'nın sevgilisi değil de oğlu olduğu izlenimi yaratılan ya da oğluyla özdeşleştirilen Ben-Anlatıcının, -ki bizzat kendisi bunu söylemekten çok hoşlanıyor- Mona'nın çocuğunun olmadığını dile getirmesidir. O, bu kadın tarafından doğurulmamıştır.

“Der Turmhahn und andere Liebesgeschichten” (Kuledeki Rüzgar Gülü ve Aşk Hikayeleri) adlı eserde Ben-Anlatıcı olan Bay Hartmann, annesinin Bay Hartmann'a aşık olduğu gençlik yılları ve ölümünden önceki kısa sürede geçen olayları anlatır. Bir önceki roman “Das Licht und der Schlüssel” adlı romandaki Mona figürü ile buradaki anne figürü arasında gözle görülen paralellikler vardır.

Biz, yukarıda kısa açıklamalarla tanıttığımız eserlerde erkek çocukların anneleriyle olan ilişkilerinin nasıl yansıtıldığını irdeleyeceğiz.

Gegenzauber (Karşı Büyü)

Bu romanda Ben-Anlatıcı konumundaki Klaus Marbach, figürlerin mutsuz geçen çocukluklarından bahseder. Klaus Marbach, bu mutsuz çocuklukları aktarırken Balthasar Demuth'un, Tobias Hüttenrauch'un ve Herbert Frischknecht'in kendi aralarındaki ilişkilerinin yanı sıra özellikle anneleri ile olan ilişkilerini yansıtır. Balthasar Demut, Muschg'un eserlerinde annesi ile sıkı bağları olan az sayıdaki figürlerden biri olma özelliğine sahiptir. Buna rağmen o da mutlu anılara sahiptir denemez. Muschg'un erkek figürlerinin çoğunda görülen bir durum, annelerini erken yaşta kaybetmeleridir. Balthasar'ın annesi de erken yaşta ölmüştür. Tobias'ın annesi de, ona mutlu bir çocukluk yaşatmadığı ve bu yüzden anne rolünü tamamlayamadığı için yetersiz anne olarak karakterize edilmiştir.

Tobias'ın annesinin kocaman gözleri vardı, sessiz ve durgun haline baktınca insan, onun hakkında bir fikre varamazdı, üzerinde her dönemde giyilebilecek bir kıyafet vardı, başının üzerinde kovayı andıran ve adeta rüzgârda havalanmış gibi dalgalanan saçlar ona pek de şık bir görünüm kazandırmıyordu. İnsan ona baktığında onun korkunç bir dini eğitim aldığı hissine kapılır (Muschg, 1981:34).

Bunun yanı sıra Tobias, annesinin ölümünden sonra söylediği “Anne öldüğünde gençlik de artık sona ermiştir” (s.406) cümlesiyle onun yerini tutacak bir varlığın olmadığına vurgu yapmıştır. Romanın bir diğer figürü Herbert Frischknecht'in annesiyle düzenli bir ilişkisi yoktur. Aradaki sorunun nedeni zor gerçekleşen doğuma kadar uzanır. Bu olay onun hayatında izler bırakır ve karşı cinsle ilişkilerinde onu hep engeller.

Çirkin, kaktüs biçiminde, eşi görülmemiş, olağan dışı ellerini gizlemek için kese çok işe yarıyordu. Annesi bile ellerini açmak istemiyordu. Herbert de bu yüzden bir kadına dokunmaktan hep korktu (Muschg, 1981:60).

Aynı romanda önemli figürlerden biri olan Klaus Marbach, annesinin ve babasının evlilikte sürekli sorunlar yaşamasından ve bundan doğan çatışmaların kendisini olumsuz yönden etkilemesinden dolayı yaşadığı aileyi oldukça sert bir üslûpla eleştirir ve sağlıklı bir ortamda büyümediği için hep acı çektiğini dillendirir.

Evimizin güzel olması beni mutlu eden belki de tek şeydi. Annem ve babam 1962 yılının sonbaharında boşandılar. O zamandan beri güzel bir ortamda yaşıyorum (Muschg, 1981:13).

Babasının Sabine adlı bir kadınla olan ilişkisinden dolayı aile içerisinde sürekli huzursuzluk hakimdir. Klaus'un doğumu, ebeveynin barışmasının aslında bir göstergesidir. Bu sırada Sabine Amerika'dadır. Fakat Sabine'nin dönüşü babasının tekrar zor duruma sokar. Sevgilisi ile ailesi arasında kalan babası, Klaus'un 18 yaşına gelmesini bekler ve ardından hemen eşinden boşanır. Aralarındaki çatışmadan dolayı kendisiyle ilgilenmedikleri ve ona karşı sorumluluklarını yerine getirmedikleri için Klaus anne ve babasını suçlar. Ama bu suçlamalardan nasibini en çok alan annesidir. Klaus'a göre annesi onun için bir şeyler yaptığında bunu sevgisinden dolayı değil de zorunlu bir annelik görevi düşüncesiyle yaptığını ifade eder. Anlatıcı ise aile içerisinde çatışmaların zirve yaptığı kritik dönemlerde Klaus'un annesine hiçbir şekilde yardımcı olmadığını dile getirir.

Fremdkörper (Yabancı Vücutlar)

Fremdkörper, Muschg'un beş uzun öyküsünün yer aldığı bir kitaptır. Bu öykülerden biri olan "İsviçre'de Bir Ziyaret" anne-oğul-gelin üçgeninde gelişen olayları aktarır. Öykünün kahramanı Heinz, Franziska ile evlenme planları yapar. Heinz'in annesi oğlunun Franziska ile bırakın evlenmesini, onunla yakınlaşmasını bile kabul etmez. Bu ilişkiyi bitirmek için her türlü çabayı sarf eder. Bu öykü annenin bakış açısından anlatılır. Oğul arka planda kalır ve çok fazla konuşmaz. Annesi ile çatışmaktan sürekli kaçınan bir oğul profili görülür. Acı çekmesine rağmen sürekli annesinin kararlarına boyun eğer. Franziska'yı çok seven Heinz annesinin etkisi altında kalarak evliliği gerçekleştiremez.

Kitaptaki "Hiçbir Kız" adlı öyküde on sekiz yaşındaki Hugo Kohler'in yüksek öğrenime başladığında babası ve annesinin onun üzerinde kurduğu baskıdan söz edilir. Kalması için kiralanan evin sahibi ile Hugo'nun annesi arasında geçen sert tartışma bu baskının açık göstergesidir. Ev sahibi Bayan Zinnemann, Hugo'nun eve erkek ya da kız istediği arkadaşını getirebilme serbestliği olduğunu dile getirdiğinde anne, çok sert sözlerle karşılık verir.

Bayan Zinemann'ın ağzından "Kız arkadaşı" kelimesini duyduğunda onun cümlesini bitirmesine bile izin vermeden "kız arkadaşı yok" diye çok yüksek sesle bağırarak tepkisini koydu (Muschg, 1983:14).

Böylelikle Hugo Kohler öğrenimini ihmal etmeye başlar. Annesinin kararı ile kendi arzuları arasında kalan Hugo sonunda kızlardan uzaklaşır ve adeta yalnızlığa gömülür. Bu öyküde Hugo ile annesi arasındaki sorunlu ilişkiye dikkat çekilir. Annesinin bedensel rahatsızlıklarının bulunması, oğlunun karşı cinsten biri ile ilgilenmesini asla kabullene-meyen bir tavır takınmasına yol açıyor da denilebilir. Anne, melankolik olmakla eleştiril-mektedir. Böylesine melankolik bir hastalığı oğlu adeta ondan miras olarak almıştır artık. Anlatıcı, birçok durumda annesine benzediğine dikkat çeker:

Divanda bacaklarını kırarak dizlerinin üzerinde oturuyordu. Oğlu da aynı şekilde. Kırpıklarının altından kocasına baktı. Bu bakış adeta oğlu-na da miras kalmıştı. Bayan Zinneman, oğlunun da kendisi gibi baktığı-nı hissetti (Muschg, 1983:69).

Hugo'nun annesiyle hem çocukluğunda hem de ilerleyen yaşlarında dostane bir iliş-kiyi geliştiremediği açıktır. Hayalinde sahip olmak istediği anne hiçbir zaman Bayan Zin-nemann ile örtüşmemiştir.

Mitgespielt (Birlikte Oyun)

Bu roman, yazarın Gegenzauber adlı romanıyla benzerlikler içermektedir. Bu benzer-likler, özellikle figürlerin betimlenmesinde net bir şekilde kendini gösterir. Gegenzauber'in figürlerinden Tobias Hüttenrauch ile Klaus Marbach'ın evde aileleri ile yaşadıkları çatış-malardan söz edilirken Mitgespielt'te de Ulrich Gautschi'nin ailesi ile olan sorunlarına değiniliyor. Ulrich Gautschi zengin bir aileden gelmektedir. Onun annesi ile olan ilişkisi Klaus'un annesiyle olan ilişkisini hatırlatır. İkisini karşılaştırmak çok da zor olmaz oku-yucu için. Ulrich, annesinin gerçek anlamda bir anne olmadığını, bilakis sadece şekil ola-rak bir anne dile getirir. Hem Klaus hem de Ulrich annelerinin şefkatli ve sevecen anneler olmayışını evliliklerindeki sorunlara bağlarlar.

Bir diğer figür olan Andres Platten'in Tobias ile benzerliği dikkatimiz çeker. İki de aile içi huzursuzluklar yaşarlar fakat diğer eserlerde kartşımıza çıkan figürlerden farklı yanı, ebeveynlerinin zengin olmayışındır. Hem Tobias'ın hem de Andres'in annelerinin vakitsiz ölmeleri sonucunda ailelerinin tek çocukları olan Tobias ve Andres'in önlerinde artık hiç de kolay olmayan bir yaşam olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Tobias, anne eksik-liğini teyzesi Felicita ile, Andres ise ev işlerine bakan Bayan Gagauf ile giderirler. Sözü edilen kadınlar onların annelerinin yerlerini almışlardır.

Liebesgeschichte (Aşk Öyküleri)

Liebesgeschichte adlı öykü kitabındaki öykülerden biri olan Playmate'nin konusu, altı yaşındaki Michael ile kısa süre önce babasından boşanan annesinin ilişkileri üzerine

kuruludur. Boşanma gerçekleştikten sonra annesiyle birlikte büyükbabasının ve büyükannesinin evinde yaşamaya başlar. Babasının yerine koyduğu kişi büyükbabasıdır ve onların yanında kendisini korunmuş, hatta el sütünde tutulmuş hissediyor. Bu öyküde anne aslında oğlunun gözüyle değil de babasının gözüyle eleştirilmektedir. Oğlunu sıklıkla ziyaret edemeyen ve bu konuda öz eleştiri yaparak suçun tamamıyla kendisinde olduğunu kabul eden baba, ziyaretleri sırasında tanık olduğu olumsuz durumu “Annesi Michael ile ilgilenmiyor, o çok düzensiz bir çocuk olmuş, adeta kendi başına büyümüş” (s.84) şeklinde dile getirir. Babanın bu eleştirilere öykünün ilerleyen bölümlerinde de tanık oluyoruz. Oğlunun istediği gibi yetiştirilemediğinden yakınan baba bu durumda tek suçlunun annesi olduğunu dile getirir.

Albissers Grund (Albisser’in Nedeni)

Bu romanda Ben-Anlatıcı birbirinden farklı anne figürlerini ortaya koyuyor. Anne-oğul ilişkileri değişik perspektiflerden ele alınıyor. Albisser, önceleri pek hoşlanmadığı fakat daha sonra ölümcül bir hastalığa yakalanan öğrencisiyle ilgilenmeye başlar. Onu her gün hastanede ziyaret eder, onu oyalamak ve acılarını unutturmak için ona roman okur. Romanın sonu gelmeden öğrenci ölür. Albisser’in öğrenciye karşı davranışları anlamak zordur. Anlatıcıya göre baba rolü oynamak istemiştir. Albisser’e göre çocuğun ölümünde suçlu olan ebeveynidir. Bu yüzden de çocuğu korumak istemiştir. Bu durumu Zerrut’a anlatırken şu cümleleri sıralar:

Bu öğrencinin ebeveyni çok tuhaf davranışlar sergiliyordu. Babası, eğer ailesini terk ederse zengin ailesi tarafından mirastan men edilmekle tehdit edilmiş ve bu yüzden beraber yaşamak zorunda kalmış. Bir yanda ailesiyle hiç ilgilenmeyen bir baba, diğer yanda ise oğlunun dışında hep başka şeylerle uğraşan huysuz bir anne (Muschg, 1980:227).

Öykünün figürleri, mirastan mahrum kalma korkusuyla ailesinin yanında kalmak zorunda olan babanın yanı sıra oğlunun ölümünden sorumlu olan bir anne. Albisser, öğrencisinin eksikliğini hissettiği babasının yerine kendisini koymayı dener. Baba sevgisini ona verebilmesini engelleyen ise annesinin varlığıdır. Bu romanda Albisser’in öğrencisiyle ve annesiyle arasındaki ilişkisi kısmen gizlense de bu üçlü arasında sıkı bir bağlantı olduğu söylenebilir. Albisser öğrencisinin annesi ile kendi annesini kıyaslar. Onun da annesiyle hep gergin olan ilişkisi vardır. Hem kendi çocukluğunu hem de annesinin çocukluğunu ortaya koyar. Ne kendisi ne de annesi de ailelerinin korumaları altında hiç olmamışlardır. O da annesi de geçimsizliğin hüküm sürdüğü mutsuz ailelere sahip olmanın acısını çekmişlerdir. Bu olumsuz aile ortamının kurbanı olarak kendisini gösterir (Muschg, 1980:322).

Albisser, annesinin ve teyzesi Anna’nın yetiştikleri ortamdan bahseder. Annesi, on üç yıl boyunca kötürüm olan babasına ve kendisinden otuz yaş büyük olan, babası gibi yine kötürüm olan kocasına bakar. Albisser’in annesi ile “Gegenzauber” adlı romanda-

ki kahraman Tobias'ın annesi arasındaki bu paralellik hemen göze çarpar. Her iki anne benzer zorluklar yaşamışlardır. Çok iyi eğitim almalarına rağmen ikisi de yaşlı insanlarla evlenmişlerdir. S.89

Albisser'in annesi ile olan ilişkisi şu şekilde karakterize edilebilir: Annesi beceriksizdir. Korkak ve güven vermeyen davranışları Albisser'i çok etkiler, öyle ki kendi başına bir şeyler düşünebilmeyi ve yapabilmeyi öğrenmesi mümkün değildir. Bu yüzden annesi öldükten sonra da yalnızlığı ve korumasızlığı hissetmeye devam eder. Her çocuğa ailesi tarafından, özellikle de annesi tarafından verilmesi gereken güven, emniyet ve korunma duyguları onda eksik olan duygulardır. Çocuğun aile dışında çevresiyle kuracağı iletişimde en çok ihtiyaç hissedeceği duygulardır bunlar. Annesinden ilgi ve sevgi görmek için hasta rolü oynamak zorundadır. Bu artık onda bir alışkanlık, hatta bir ihtiyaç olmuştur. Onun ihtiyacı olan sevgiyi maalesef annesinden açıkça göremez. Sevgiyi anne ile eczane arasındaki git-gel'lerle elde edeceğini düşünür. Dikkat çekmek istediğimiz hep sevgi ve güvendir. Bu eksiklik Adolf Muschg'un diğer eserlerinde de göze çarpar. Bu eserlerde sevgiye aç figürlerden bahsedilir. Hepsisi Albisser gibi sevilme için her şeyi yapmaya hazırdır.

Albisser'in annesi ile ilişkisi çift taraflı bir ilişkidir. Bir taraftan annesinin sevgisine aşırı derecede ihtiyacı vardır; diğer taraftan kendisini yanlış eğittiğini düşündüğü annesini asla affedemez. Annesi onun doktor olmasını istemiştir. O ise doktor olamadığı için adeta annesinin ölümünden kendisini sorumlu hisseder.

Entfernte Bekannte (Uzaktan Akrabalar)

Brämis Aussichten (Brämi'nin Ümitleri) Adlı Öykü

Bu öyküde Ben-Anlatıcı annesinin mutsuz geçen çocukluğundan bahseder. Sadece çocukluğu değil evliliği de mutsuzdur. Öyküde baba figürü karşımıza hiç çıkmaz. Annesinin ölümünden kısa bir süre önce yaşadıklarını anlatır. On altı yaşındadır ve annesinin kendisine karşı hoş olmayan davranışlarından söz eder.

“Hindikusch” Adlı Öykü

Bu öyküde Ben-Anlatıcı annesinin hastalığından söz eder. Annesinin çok pahalı bir klinikte kalmasını eleştiren anlatıcı, biriktirdiği tüm parasını bu kliniğe harcamasının anlaşılmasız olduğunu vurgular. Bu konuda annesiyle tamamıyla farklı bir bakış açısına sahiptir. Kendisinin mantık çerçevesinde gerçekçi ve akılcı düşündüğünü, buna karşılık annesinin anlamsız bir şekilde müsrif davrandığını iddia eder. Bu davranışının nedenini de, geçmiş yıllarda yaşadığı mutsuzluğu unutmak ya da bu duyguyu bastırmak için hayatta bir kez olsun yüksek tabakanın 'zarif kadını' unvanını elde etmek istemiştir.

Annesinin ameliyatı sırasında annesinin tüm hayatı gözünün önünden bir film şeridi gibi geçer ve aralarındaki ilişkiyi sorgular. Bu ilişkinin çok da şeffaf olmadığını, annesine güvenemeyeceğini ve ondan beklentilerinde hep hayal kırıklığına uğradığını dile getirir.

Ona karşı hep çekinceli davranmak durumundadır. Bunca eleştiriye rağmen diğer yandan da küçük bir çocukken annesinin kendisi için hazırladığı yemekleri, hastalandığında içirdiği bitki çaylarından söz etmekten geri kalmaz. Fakat anlatımlarında çoğunlukla annesinin kendisini görmezlikten geldiğini, varlığından habersizmiş gibi davrandığını dilendirir. Özellikle Hindukusch'tan geri döndüğünde annesi tarafından kabul göreceği ve ilişkilerini iyileştirebileceği umudunu taşır (Muschg, 1979:47). Maalesef bir kez daha yanılır ve onunla artık konuşma, diğer bir deyişle konuşarak anlaşma şansının ortadan kalktığı kanaatine varır (Muschg, 1979:48).

Anne-Oğul ilişkisinde paradoksları görmek mümkündür. Bir yandan onun dünyasını annesi şekillendirir, oynayacağı rolü belirler. O dünya korunaklıdır. Diğer yandan da bu ilişki onu boğar, nefessiz kaldığını hisseder. Kendi içinde bastırıldığı duyguları annesine asla göstermez, bilakis sevgisini ve olmazsa olmazlığını duyumsatır.

Hem onun için hem de kendim için endişeleniyordum. Endişelerim öylesine fazlaydı ki neredeyse korkuya dönüşüyordu. Sözlerinden korkuyordum, ikimizle ilgili ağızından çıkacak bir sonraki kelimedenden korkuyordum. Bu endişe ve korku içerisinde birlikte yaşadık, aramızda bir bağ vardı, onsuz bir hayat ölüm korkusunu hissettiriyordu (Muschg, 1979:49).

Ben-Anlatıcı, hayatında annesinin nasıl bir rol oynadığını, bazen de ona teşekkür borçlu olduğunu dile getirmesine rağmen mutluluğu ve iyiliği için aslında hiçbir şey yapmadığı için onu suçlar. Bu konuda şu kritik soruları yöneltir:

Bir anne oğluna neler verebilir, nasıl bir hediye sunar? Ona can verir, peki tamam, ya sonra? Hasta olmasının dışında onun nasıl bir ilgiye muhtaç olduğunu, daha başka nelere ihtiyaç duyduğunu bilmesi gerekmez mi? (Muschg, 1979:50).

“Immer Noch Morgen” (Hala Sabah)

Bu öyküde Ben-Anlatıcı, artık devam etmesi mümkün gibi görünmeyen evliliğin durumunu aktarır. İçinde bulunduğu kriz ve evliliğinde yaşadığı yalnızlık çocukluğunda yaşadığı yalnızlıkla bağlantı kurularak ortaya konulur. Özellikle çocukluğunun ön plana çıkarıldığı anlatımlarda anlatıcı ebeveynini, özellikle de annesini eleştirir. Annesini suçladığı konuların başında annesinin ilgisizliği ve korumasızlığıdır (s.159).

O da diğer öykülerdeki ya da romanlardaki figürler gibi mutsuz bir çocukluk geçirmiştir. Kendisinin yalnız hisseder. Yalnızlığını bir defalığına da olsa yok eden tek şey, arkadaşlarından birinin bir gece onlarda kalmasıdır (Muschg, 1979:139).

Baiyun und die Freundschaftsgesellschaft (Baiyun ve Dostluk)

Bu romanda anlatıcı, aslında Baba-Oğul sorunsalını ön plana çıkarır fakat Anne-Oğul ilişkisi de önemli ölçüde aktarılmaktadır. Romanın ana figürlerinden olan Gallus Twerenbold ve Bernhard Bosshard çocukluklarını korku içerisinde sevgisiz ve ilgisiz geçiren kişilerdir. Anneleriyle ilişkileri hep yüzeysel kalmıştır. Onlar bu ilişkilerini asla sevgi ve şefkat çerçevesinde değerlendirmezler (Muschg, Baiyun und F., 1980:179 ve 292).

Leib Und Leben (Beden ve Yaşam)

Hindikusch adlı öykü ile arasındaki direkt bağlantının ilk bakışta fark edilebildiği bu öyküde yaşlı, hasta ve artık eli ayağı tutmayan bir annenin hala kendi hayatını yönlendirme arzusu içerisinde olduğundan ya da en azından buna çabaladığından söz edilir. Öykünün ana teması, bazı nedenlerden dolayı annesiyle aynı evde kalmak istemeyen ve onu bir an önce huzurevine göndermek isteyen oğlunun bu doğrultudaki tutumundan dolayı acı çeken bir annenin oğlu ile olan ilişkisidir. Bir tarafta annesinin bakıma muhtaç olduğuna inanan ve sorumluluğu asla üzerine almak istemeyen bir oğul, diğer tarafta ise hayatının tamamını oğluna adanmış, oğlundan ayrı kaldığında artık hayatın anlamının kalmayacağına inanan bir anne. Oğlunu ikna etmek isteyen anne sürekli geçmişte gösterdiği fedakârlıkları tekrarlar:

Söyle bana, senin için şimdiye kadar yapmam gereken şeyleri yapmadığımı iddia edebilir misin? Diğerlerinin oğullarına yaptığının en az on mislini sana yapmadığımı söyleyebilir misin? Yedi çocuk anneye bakmadan önce o anne yedi çocuğa bakar. Eşin Judith kütüphanede kitaplarla uğraşmaktan seninle ilgilenmeye vakit buluyor mu ki? Hasta olduğunda bile yanında ben varım, eşin değil. Sen benim tek evladımın ve beni huzurevine göndermek istiyorsun (Muschg, 1980:62).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere annenin vicdan azabı çekmediği, anne olarak tüm sorumluluklarını yerine getirdiği ve elinden geleni yaptığı dile getirilir. Tek arzusu 'hayatının geri kalanını oğluyla aynı çatı altında geçirmek' olan anne, bu durumu kabul etmeyen oğlunun gösterdiği tepkiden dolayı acı çeker. Anne ile oğul arasındaki diğer sorun ise oğlunun gerçekleştirdiği evlilik ve gelini Judith ile anlaşmazlığıdır. Judith, öncelik sırasını evliliğine değil de işine veren biridir. Aralarındaki bu anlaşmazlığı çok iyi bilen oğul annesine hissettirmemeye çalışır ve ona yardım edememenin sıkıntısını yaşar. Bu yardım edememe durumu ona karşı suçluluk duygusu içerisinde olmasına neden olur. Suçluluk duygusunu "her gün kendimi suçlu hissetmek durumunda kalmak yerine cehenneme gitmek çok daha iyidir." (Muschg, 1980:64) cümlesiyle ifade eder. Bu durum Muschg'un Turmhahn ve Orka der Geograf gibi eserlerinde görülmektedir.

Das Licht und der Schlüssel (Işık ve Anahtar)

Üç bölüm halinde ve mektup şeklinde yazılmış bu roman aynı zamanda yine aynı şekilde yazılmış olan 'Tavşanın Yazında' adlı romanla bu bağlamda paralellik gösterir.

Tek başına yaşayan ve kendisini yalnız hisseden Ben-Anlatıcı, başka bir isimle kendisine mektuplar yazar. Kadınların kendisinden korkmasını isteyen Ben-Anlatıcı, vampir kılığına girerek dolaşır. Bir gün çok hasta ve kansız bir kadınla karşılaşır. Onun kanını emmek yerine ona kanını vermek ister. Bununla birlikte tespit ettiği şey, kendisinin bir vampir olmadığı ve aslında yardıma muhtaç annesiz biri olduğudur. Olayların merkezinde Mona ile Ben-Anlatıcının karışık bir ilişkisi göze çarpmaktadır. Aralarındaki ilişki net olarak açıklanmaz. Mona'nın kim olduğunu söylemek bu yüzden oldukça zordur. Gerçekten var olan bir figür mü, yoksa Ben-Anlatıcı tarafından uydurulan ve aynı evi paylaştığı bir kadın mıdır? Yoksa onun annesi midir? Bir lokantada tanışırlar ve ilk anda birbirlerinde bıraktıkları izlenim olumsuzdur. Birbirlerini daha yakından tanımaya başlayınca bu ilişki şekillenmeye başlar. Artık ona sürekli eşlik eden ve onun en güvendiği kişidir. İlk bölümde Mona'nın ona muhtaç olduğu anlaşılrsa da daha sonra bu muhtaçlığın karşılıklı olduğu ortaya çıkar. Ben-Anlatıcı; Mona'nın varlığına, sevgisine ve desteğine muhtaç olduğu gerçeği dillendirmeye başlar. Mona onun korumasında yaşamak ve kendisinin güvenilir bir ortamda olduğunu hissetmek ister, artık tedaviyi bırakır, ilaç almaz, onun tek istediği aynı ortamda yaşamaktır. İkinci bölümde Ben-Anlatıcı yalnız başına evin bodrumunda oturur, Mona çok ağırlaşmıştır artık. Onun ölümünü ister duruma gelir. Çünkü ölüm bir çözümdür, kurtuluştur, yeniden doğuştur. Üçüncü bölümde Mona'nın, Ben-Anlatıcının annesi olduğuna dair anlatımlarla karşılaşırız. Aralarındaki ilişkinin çok karmaşık olduğu romanda bir kez daha okuyucuya duyumsatılır. Mona, mutsuz bir çocukluk geçirmiştir, babasının ilgisizliğinden söz edilir. Babasından görmediği ilgiyi oğluna göstermeyi çok istemiştir ama hastalığı buna izin vermez, oğlundan ilgi bekler olmuştur. Mona da onun için artık olmazsa olmazdır. Başlangıçta Mona'nın ölümünü bir kurtuluş olarak gören Ben-Anlatıcı romanın sonunda annesinin ölümünü değil de annesi tarafından hiç doğurulmamış bir oğul olmayı istediğini ifade eder. Ben-Anlatıcı bir Mona tablosu çizerken kendi gerçek tablosunu çizdiğinin farkında değildir. Mona gibi kadınların kanını emmeyecek bir vampirdir aslında. Duyguları olan, özellikle anne şefkatine ve onun sevgi bağlamında desteğine ihtiyacı olan bir insan olduğunu tespit eder. Annesi ile olan ilişki-sindeki eksikliği hisseder, neden mahrum kaldığını sorgular ve sonunda annesini eleştirir. Muschg'un her eserinde olduğu gibi eleştirilen annedir.

Orka, der Geograf (Coğrafyacı Orka)

Bu öyküde çocuğun davranışları babasının bakış açısından dile getiriliyor. Çocuğun ya da diğer bir deyişle oğulun eğitilmesinde annenin yeterince rol almadığı dillendiriliyor. Anne için mesleki ilerleme aileden çok daha önemlidir. Bu yüzden de vaktinin çoğunu işyerinde geçirir ve oğlunun yetiştirilmesinde neredeyse hiçbir katkıda bulunmaz. Tüm yük Orka'dadır. Coğrafya öğretmeni olan Orka bir ameliyat geçirir ve ameliyattan sonra tamamıyla bir tesadüf sonucu karısının kendisini aldattığını öğrenir. Artık onun için hayatta tek bir kişi vardır ve onun yetiştirilmesini tek başına üstlenir. Eleştirilerin odağındaki anne figürü Muschg'un eserlerinde sıklıkla rastladığımız bir figürdür.

Sonuç

Muschg'un eserlerinde birbirinden farklı anne tipleri vardır. Bunları maddeler halinde sıralamanın, sonuç kısmında dile getirmek istediğimiz tespitleri anlaşılır hale sokmak adına çok daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

- Kimi anneler çok zor bir çocukluk geçirmiştir. Ailenin baskısı altında kalmışlardır. Bu gruba dâhil olanların büyük kısmı katı bir Katolik olarak yetiştirilmişlerdir.
- Bazı anneler on üç yaşlarından itibaren hasta bakıcılığı yapmayı öğrenmişlerdir. Bu doğrultuda hemşire olarak çalışanların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur.
- Birçok anne kendi babalarından nefret ederek büyümüşlerdir, hatta onları yok sayarlar. Babaları gibi biriyle evlenmekten korktukları için evlenmek için en az kırk yaşına gelmeyi beklemişlerdir.
- Özellikle çok yoğun çalışma temposu gerektiren mesleklere sahip olan anneler, bu olumsuz durumun sonucu olarak ev hayatına daha az vakit ayırmak zorunda kalanlar olarak karşımıza çıkarlar. Bunun yanı sıra gece nöbetlerinden dolayı oğullarını ihmal etmek zorunda kalan anneler de söz konusudur. Bu oğullar kendilerini hiçbir zaman güven içinde hissetmediler. Çoğu tek erkek evlattı ve annelerinin eksikliğini hissettiler. Yalnız büyüdüler, yalnız yaşadılar. Anneleri tarafından görmezden geldiler. Bazıları erken yaşta evden ayrılarak kendi yönlerini çizmek zorunda kaldı. Klaus Marbach bunlardan biriydi ve o da yatılı okula gitmeyi tercih etti.
- Herhangi bir hastalığından dolayı ön plana çıkan anneler. Yaşlı anneler. Bu annelerin oğullarıyla ilgilenmeleri beklenemez.
- Oğullarının gerçekleştirdiği evliliğe onay vermeyen, bu yüzden gelinleriyle ilişki kurmayan ve bunun sonucunda oğullarından gitgide uzaklaşan anneler.
- Eşlerinden boşanmış ve oğullarıyla yaşamak durumunda kalan anneler.

Yukarıda sınıflandırmaya çalıştığımız anne tiplerinden yola çıkarak Muschg'un eserlerindeki anne-oğul ilişkisinin aksayan yönlerini ve bunun ortaya çıkardığı sonuçları ortaya koymak mümkün olur düşüncesindeyiz. Sözüünü ettiğimiz eserlere anne-oğul ilişkisinin istenilen düzeyde olduğunu gösteren tek bir örnek vermeyiz. İki ya da üç istisna olmak üzere eserlerin neredeyse tamamında anneler ve oğullar beraber yaşamaktadırlar. Bu istisnalar, erkek çocuğun evlenmesi ya da yatılı okula gitmesi şeklinde karşımıza çıkar. Anne-oğul ilişkisi neredeyse anne-oğul çatışmasına dönüşmüştür. Çatışma kelimesini kullanmamızın nedeni oldukça açıktır, zira mutlu bir anne-oğul tablosunun sunulduğu bir öykü ya da roman yoktur. Bu olumsuz ilişkilerin nedenlerini sıralamak istersek "annelerin kendilerini çalışma hayatına kaptırmaları ve mesleklerinin icrasına ailelerinden daha fazla önem vermeleri" şeklindeki bulgumuzu ilk sıraya yerleştirmek yerinde olacaktır. Buna koştur olarak annelerin aile kavramından uzak kalarak hem oğullarına hem de kocalarına karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi olağan bir durumdur. Gerçek anlamda aile ortamında büyümeyen çocuk, hiç şüphesiz ki sevgiyi ve şefkati sadece babadan göremeyeceği için bir şeylerin eksik olduğunun farkına çok erken yaşlarda varabilmektedir. İkinci

sıraya koymamız gerektiğini düşündüğümüz neden ise annenin çocukluğunda yaşadığı olumsuz aile hayatıdır. Baskıcı bir ailede yetişen bir kız çocuğunun ileride evlendiğinde aynı baskıyı çocuklarına ve hatta eşine gösterme isteğiyle hareket etmesinin doğurduğu olumsuz sonuçlar görülebilir. Bir erkek çocuğun, ki Muschg'un çoğu eserlerinde tek erkek çocuk figürü vardır, bu baskı karşısında çatışmaya yönelmesi doğal bir sonuçtur. Üçüncü neden olarak, anne-babanın geçimsizliği sonucu etkilenen oğul ve bu geçimsizliğe neden olarak annesini görmesidir. Babanın tarafında olan oğul anneyi suçlar. Bunun sonucu olarak da anne ile arasına duvar koyarak ilişkilerin sağlıklı olmasına izin vermez. Son neden olarak erkek evlatların yaptıkları evlilikleri gösterebiliriz. Annenin onayı alınmadan yapılan evlilik, annenin oğul üzerindeki gücünün zayıfladığı anlamına gelir. Buna tahammülü olmayan anne oğul ile tartışma yaşar. Bu durumun sonucu olarak gelini ile görüşmekten imtina eder. Böylelikle anne ile oğulun ilişkisini zayıflatan bir neden daha ortaya çıkmış olur. Muschg'un eserlerine anne ile oğulun ilişkilerinin sağlıklı olduğunu söylemek tabii ki doğru değildir. Eleştirilerin odağında olan kişi annedir fakat bunun yanı sıra bazı eserlerde eleştirilerden nasibini alan diğer bir kişi de babadır. Bu olumsuz ilişkilerde babanın etkisinin de var olduğunu dile getirmek yerinde olacaktır. Babanın pasif bir konumda olması oğul tarafından kimi eserlerde açıkça ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Erhat, A. (1989). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Fringeli, D. (1980). *Von Spitteler zu Muschg: Literatur der deutschen Schweiz seit 1900*, Basel: Reinhardt Verlag.
- Haviland, W. (2002). *Kültürel Antropoloji*. (Çev. İnan Deniz, Erguvan Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Horst S. und Ingrid G. D. (1995). *Themen und Motive in der Literatur*. Tübingen und Basel: Francke Verlag.
- Muschg, A. (1974). *Liebesgeschichten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Muschg, A. (1979). *Entfernte Bekannte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Muschg, A. (1980). *Albissers Grund*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Muschg, A. (1980). *Baiyun und Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Muschg, A. (1981). *Gegenzauber*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Muschg, A. (1983). *Fremdkörper*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Muschg, A. (1984). *Mitgespielt.*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Pervin, E. (2008). *Kibe'len Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Reik, T. (1920). "Oedipus und Sphinx". In: *Imago VI*, 2.
- Stephan, I. (1997). *Musen & Medus, Literatur-Kultur-Geschlecht*. Köln: Böhlau Verlag.
- Voris, R. (1984). *Adolf Muschg*. München: C.H.Beck Verlag.